

Діяльність московських та ленінградських заготівельних організацій на Поділлі під час Голодомору 1932-1933 років

У статті розглядається діяльність центральних російських кооперативних організацій щодо заготівлі і вивезення продовольчих ресурсів із Поділля під час Голодомору 1932-1933 років.

Ключові слова: Голодомор, Поділля, Московська спілка споживчих товариств, Ленінградська спілка споживчих товариств, децентралізовані заготівлі, продукти харчування, “Червоні ешелони”.

У сучасній історичній науці вагоме місце займають дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, які висвітлюють трагедію українського народу – Голодомор 30-х років ХХ століття.

Цю проблему вивчають відомі науковці С. Кульчицький, В. Марочко, В. Сергійчук, Ю. Шаповал, Р. Конквест, Д. Мейс, В. Данілов, М. Івницький, О. Осокіна, О. Хлевнюк та інші зарубіжні й вітчизняні історики. Серед авторів, які доклали чимало зусиль для з’ясування історичної правди щодо Голодомору-геноциду українського народу знаходимо прізвища відомих вчених: Р. Пирога, О. Веселової, Л. Гриневич та ін.

У наукових доробках сучасних подільських істориків Л. Баженова, В. Васильєва, С. Гальчака, О. Завальнюка, С. Калитка, П. Кравченка, С. Маркової, В. Петренка, Р. Подкура, В. Подоляна, В. Рекрута, І. Рибак, П. Слободянюка та ін. досліджено значний масив невідомих раніше документів, які викривають основні засади державного механізму здійснення насильницьких планів хлібозаготівель, трагічних акцій розкуркулення та депортації сотень тисяч селян. Автори шляхом наукового аналізу і оприлюднення “особливо таємних” документів вищих партійних органів розкрили справжнє ідеологічне обличчя провідників Геноциду українського народу.

Разом з тим, вищеназвані праці відомих дослідників лише відкрили частину добре збережених під різними грифами матеріалів і документів, які ще потребують глибокого і вдумливого вивчення. На жаль, науковці майже не звертали уваги на діяльність кооперації та не визначали її місця і ролі в системі заходів більшовицької влади щодо створення штучного голоду серед населення України. Зовсім недослідженим залишається масив архівних документів, який висвітлює участь регіональних товариств та їх спілок в реалізації злочинної політики ВКП(б) щодо товарного забезпечення селянства та вилучення у нього з допомогою кооперації останніх продуктів харчування. Звісно, цей напрямок наукових

пошуків не втрачає своєї актуальності й тому бачиться доцільним розглянути діяльність центральних російських кооперативних організацій щодо заготівлі і вивезення продовольчих ресурсів з Поділля під час Голодомору 1932-1933 роках.

Відтак, на зламі 20-30-х років ХХ ст. у Радянському Союзі різко загострилася продовольча криза, яка призвела до запровадження нормованого розподілу виробів промисловості й продуктів харчування через спеціально створену систему розподільників за нормами і списками згідно з промисловою значимістю міст та соціальним статусом їх мешканців. Зокрема, держава взяла на себе зобов’язання по забезпеченню робітників і службовців Москви, Ленінграда, Харкова, Дніпропетровська, крупних міст Донбасу, Баку, Сталінграда, Свердловська, Магнітогорська, Челябінська, Кузнецька, Тагілу, Златоуста, Березняків, Надеждинська, Пермі, Тули, Горького, Іваново, Кронштадта, Тифліса, Ташкента, Мінська, Шахт і Грозного. Крім того, рішенням Ради праці і оборони (далі – РПО) СРСР передбачалося у 1932 р. з державних фондів забезпечити “постачання робітників і службовців найважливіших підприємств інших міст, які входили до особливого і першого списку, а також робітників і службовців залізничного і водного транспорту, державних лісо- і торфорозробок та зайнятих у рибній промисловості; задоволення потреб РСЧА, ВОДПУ і флоту, забезпечення потреб ГУЛАГу...” [2, арк. 6]. Директивами вищих органів управління пропонувалося всім великим містам, важливим підприємствам і промисловим центрам забезпечувати себе шляхом всебічного розвитку децентралізованих заготівель, колгоспно-роздрібної торгівлі та збільшення кількості підсобних господарств, розбудови відділів робітничого забезпечення і споживчої кооперації. Згідно з такою директивою РПО та завдяки наполегливості керівництва Московської спілки споживчих товариств (голова О. Бадаєв) в обмежений список організацій, які мали право прово-

дити децзаготівлі на всій території СРСР, потрапили Московська та Ленінградська спілки споживчих товариств (далі – МССТ, ЛССТ) [2, арк. 6]. Саме ці дві потужні кооперативні організації мали чималий історичний досвід роботи на інших територіях, в тому числі Росії та України. Ще у 1907 р. МССТ відкрила свою філію у м. Києві і розпочала активно насаджувати ідею підпорядкування всієї української кооперації московським кооперативним структурам. Результати такої політики відчула на собі Київська спілка споживчих товариств (утворилася у 1908 р.), яка ще у 1911 р. змушена була “здатися у полон”, тобто припинити своє існування і фактично перетворитися у філію МССТ в Україні [3, с. 58]. З тих пір, навіть у роки Української революції 1917-1921 рр., представництва кооперативних організацій Москви і Петрограда не припиняли свою роботу в Києві. Зокрема, існуюча у 1920-1932 рр. Київська контора Центроспілки утримувала в кожному районі УРСР власних уповноважених. Однак, в роки індустріалізації та проведення суцільної колективізації, на думку вишого керівництва МССТ, діяльність уповноважених була визнана малоефективною.

Поштовхом для реорганізації структури МССТ стала чергова адміністративна реформа, яка передбачала на Україні ліквідацію округів і створення областей. До того ж, загострення у 1931 р. проблем із забезпеченням робітників і службовців Москви продукцією рослинного походження (вузький асортимент, низька якість, несвоєчасні поставки) після критики діячів Політбюро підштовхнуло президію МССТ до створення окремої заготівельної структури, яка б безпосередньо займалася організацією децентралізованих заготівель і забезпечувала б москвичів позаплановими (додатковими) продовольчими та промисловими ресурсами. Зокрема, мешканці столиці бажали бачити на своїх столах широкий асортимент овочів, фруктів, меду, бринзи, масла, сиру, м'яса, дичини, риби, птиці, яєць та навіть кондитерських виробів і промислових товарів. Тому у відповідності до постанови президії правління МССТ від 31. 03. 1932 р. на території УРСР були утворені чотири самостійних контори: Харківська, Київська, Вінницька і Одеська, у складі яких виділялися окремі плодоовочеві секції із самостійним балансом. На Харківську контору покладалися представницькі функції “перед центральними урядовими організаціями інтересів контор МССТ, які розміщені на території УСРР” та забезпечення всіх інших необхідною інформацією щодо рішень у сфері заготівель, прийнятих центральними ор-

ганами України. Відповідно до цієї постанови у Москві утворилося головне управління торгово-заготівельними конторами при МССТ, керівництво яким доручили М. Котляру [4, арк.14-14зв.].

Основним завданням новостворених контор та їх агенцій стала організація заготівель у співпраці з колгоспами та одноосібниками у глибинних населених пунктах, не допускаючи заготівель на міських і сільських базарах. Також категорично заборонялося проводити закупівлі у приватних осіб і перекупників.

Повну законодавчу підтримку щодо діяльності МССТ і ЛССТ на Україні забезпечувала Рада Праці і Оборони СРСР, опираючись на постанову “Про організацію заготівель плодоовочів урожаю 1932 р.” від 8 квітня 1932 р. Ці дві потужні кооперативні спілки були включені до переліку організацій, яким дозволялося проводити заготівлі плодоовочевої продукції на всій території країни. Крім того, директива зобов'язувала владу на місцях для діяльності цих організацій виділити “кращі товарні пристанційні й пристанські райони” [5, с. 239].

У свою чергу, керівництво МССТ щедро забезпечувало всі заготівельні операції обіговими коштами та готівкою, а також гарантувало максимальну підтримку з боку Державного банку СРСР. Голова цієї установи М. Калманович (1888-1937), колишній керівник правління Вукоопспілки (1922-1923) [1, с. 272], виступив у травні 1932 р. на сторінках газети “Экономическая жизнь” із закликом на підтримку децентралізованих заготівель. Він звернувся до працівників споживчої кооперації розгорнути активну роботу та гарантував, що кооперації буде “надана максимальна фінансова допомога з боку банківських організацій” [6, арк.11].

Відтак, першим керівником Вінницької торгово-заготівельної контори МССТ став П. Назаров, член ВКП(б), робітник, слюсар за фахом, який отримав від М. Котляра чітку вказівку негайно “зміцнити апарат контори комерційними робітниками, добре обізнаними з ринками і місцевим виробництвом” [4, арк. 10]. Зрозуміло, що, виконуючи рекомендації з центру, у штат контори і регіональних агенцій потрапили люди з досить сумнівною (за більшовицькими мірками) політичною репутацією (працювали лише 1 член ВКП(б) і 1 член ЛКСМ), зовсім далекі від “молота, плуга і коси”. Проте цей контингент володів природним хистом до комерції та ще з часів непу добре розумівся на тонкощах місцевої кон'юнктури заготівель. Охочих працювати у зазначених структурах приваблювали умови праці і, найголовніше, високі норми продовольчого забезпе-

чення (категорія “А”) та рівень основної і додаткової заробітної плати, які повністю задовольняли інтереси працюючих та їх утриманців. Аналіз біографічних даних найманих працівників свідчить, що московське керівництво “закрило очі” на жорсткі вимоги вищих партійних органів країни щодо провідної ролі членів партії серед кооперативного активу та не звертало уваги на директиви про висунення на керівну роботу до кооперації нових підготовлених працівників із робітництва, наймитів та бідняцько-середняцьких прошарків села.

Для активізації заготівель постановою від 3 червня 1932 р. центр запровадив гнучку систему оплати праці для керівництва новостворених контор і найманих працівників. При цьому пропозиції про рівень заробітної плати та розміри відсоткової надвишки до “твердого” окладу повинні були подати з місць. Ясна річ, що пропозиції “з низів” не вирізнялися особливою скромністю і виглядали непомірно завищено. Зокрема, сталося так, що, за санкцією з Москви, директору обласної контори, у підпорядкуванні якого знаходилося близько 50 підлеглих, було встановлено оклад на рівні першого секретаря обкому. Крім того, він ще мав можливість додатково отримувати премії за перевиконання планів. Водночас, керівнику районної філії (5-8 підлеглих) затвердили ставку 350 крб., вищу за оклад першого секретаря райкому (300-325 крб.), та додаткові 1-2% нарахувань від суми заготівель, які він проводив особисто [7, арк. 121].

Слід зазначити, що з утворенням Вінницької області 23 лютого 1932 р. приступила до виконання своїх обов’язків призначена президія (правління) облспоживспілки (ОСС) на чолі з В. Горловським, перед якою постало завдання негайно налагодити заготівельну діяльність у сфері державних експортних хлібозаготівель. Також на Вінницьку ОСС покладалась заготівля і поставка м’ясопродуктів, овочів і фруктів для закритих кооперативів Донбасу та власної системи громадського харчування.

Привертає увагу те, що у 1932 р., реально оцінивши свої можливості, держава брала на себе забезпечення лише 50 % запроваджених норм щодо овочів і фруктів. Тому в засобах масової інформації та в документах партійно-радянських органів було оголошено про ще одну більшовицьку авантюру – так звану директиву про налагодження робітничого постачання за рахунок децентралізованих заготівель та розгортання радянської і колгоспної торгівлі [8, арк. 85-89]. Відповідні рішення ВКП(б) примусили керівництво всіх заводів, фабрик і установ до створення відділів постачання, яким пропонувалося виїхати в ре-

гіони та підписати угоди з виробниками на закупівлю у них городини, фруктів тощо. З метою регулювання децентралізованої системи заготівель Раднарком СРСР 9 липня 1932 р. запровадив конвенційні бюро, котрі повинні були відводити райони та надавати дозвіл на заготівельну діяльність, регулювати заготівельні ціни і контролювати дотримання встановлених правил. У першу чергу, були організовані конвенційні секції щодо регулювання заготівель м’яса, молока і масла, птахопродуктів та плодоовочів [9, арк. 7].

Поряд з кооперативними заготівельниками в області діяла величезна кількість представників і уповноважених від різних заготівельних структур: державних і військових установ, заводів, фабрик, закладів медицини, освіти, громадських і культурницьких організацій тощо. Так, на початку літа 1932 р. на Вінниччину прибула величезна кількість різних уповноважених, починаючи від Мурманська, Ленінграда, Москви, міст Донбасу, і закінчуючи контрактантами від понад 500 місцевих заводів і фабрик, більше 1000 різних установ області. Зокрема, Вінницька контора МССТ, у додаток до обласної, створила ще 4 власних міжрайонних агенції: Проскурівську, Шепетівську, Могилівську і Уманську та активно розгорнула договірну кампанію. За рекомендацією центру агенти МССТ вимагали виділення для заготівель кращих товарних районів, “враховуючи всю важливість покращення забезпечення робітничого населення Москви” [9, арк. 7]. В умовах адміністративного хаосу, який виник при утворенні обласних установ, особливо тих, які мали б регулювати розподіл продовольчого балансу області, москвичам вдалося закріпити за собою 23 райони та розпочати інтенсивні поставки овочів і фруктів до столиці. Принагідно зазначимо, що у Москві існуючі 14 баз МССТ і прикріплені до них 144 великих підприємства, у тому числі трудові колективи заводів “АМО ім. Й. Сталіна”, “Серп і Молот”, “Динамо”, “ЦАГГ”, вже вимагали надходження продукції з Поділля [9, арк. 83-85]. Зокрема, 30 липня 1932 р. у Вінниці відбулася термінова нарада за участю уповноваженого комітету заготівель СРСР тов. Іванова та спеціальних представників Пролетарського, Фрунзенського, Замоскворецького та інших районів м. Москви. Напередодні для прискорення темпів заготівель у закріплені райони Вінниччини прибули так звані “бригадири” з числа передових робітників, які отримали завдання негайно активізувати заготівельну кампанію, так як, на думку московського керівництва, місцеві “організатори” були неспроможні виконати завдання. Із обурливих виступів прибулих із столиці

стає зрозумілим, що їх, як представників МССТ, місцева влада й організації “зустріли непривітно”. До того виявилось, що в Немирівському районі, крім невеликої кількості огірків і помідор, взагалі заготовляти було нічого, навіть картоплі не було. Тому, виступаючи на нараді, так званий “роботяга” тов. Кашкін, на власні очі пересвідчившись у жахливих фактах масового голоду на місцях, замість того, щоб внести пропозицію про негайне припинення будь-яких вилучень продуктів харчування з уже спустошеного району, запропонував “увести інститут інспекторів для контролю за власними уповноваженими”, тобто поставити наглядачів з нагайкою над власними заготівельниками, щоб ті, не дай Боже, не залишили щось для попухлих дітей Немирівщини [10, арк. 11-12].

З аналогічними намірами, методами і формами виконання розпочала свою роботу Ленінградська контора ЛССТ, яка також створила власну заготівельну інфраструктуру, добилася закріплення за собою зони заготівель (7 районів) і приступила до активної праці.

Необхідно зазначити, що у другій половині 1932 р. у період інтенсифікації заготівель, на Вінниччині відчувалися значні фінансові труднощі як серед працюючого населення (заборгованість із зарплати станом на середину жовтня складала близько 2,5 млн. крб.), так і серед місцевих кооперативних установ (дефіцит коштів на заготівлі складав 3-4 млн. крб.) [11, арк. 45]. Власне сталося так, що з волі держави основні заготівельники плодоовочевої продукції залишилися без коштів, що, фактично, позбавило населення та відповідні організації від створення резервів харчових продуктів на наступний період.

Зрозуміло, що в умовах повного безгрошів'я громадян і місцевих організацій Вінницька контора МССТ була спроможна виконати взяті масштабні плани. За планом на друге півріччя, МССТ потрібно було відвантажити з Вінниччини до столиці 18,2 тис. т сільськогосподарської продукції рослинного походження, а у IV кв. поточного року максимально використати можливості заготівлі м'яса, ковбаси, дичини (разом 800 т), бринзи, масла, меду (разом 50 т), яєць (500 тис. шт.), кондитерських виробів (на 500 тис. крб.), готового одягу, взуття, господарських товарів і меблів (разом на 600 тис. крб.) тощо [11, арк. 52]. Безперечно, запорукою у справі розгортання ефективних заготівель для представників кооперативних головних міст країни стала всебічна підтримка центру, наявність коштів і прозорливість спритного персоналу, що дало їм можливість значно перевершити доведені завдання.

Варто зазначити, що наміри керівників місцевих заготівельно-постачальницьких структур і кооперативних організацій якимось блокувати бурхливу діяльність зазначених заготівельників зразу присікалися найвищими інстанціями держави. Так, спроба деяких відділень Держбанку обмежити видачу готівки москвичам і ленінградцям була негайно припинена рішенням Української економічної наради (УЕН): “Зобов'язати Всеукраїнську контору Держбанку забезпечити вчасну і безперебійну видачу коштів готівкою заготівельному апарату Ленінградських та Московських організацій, при наявності відповідних переказів” [12, арк. 28]. Так, керівництво обласної контори “Букоповоч” заборонило відпускати МССТ плодоовочеву продукцію, мотивуючи цей крок тим, що в Бердичівському, Бершадському, Гайсинському, Піщанському, Уманському, Ямпільському та інших районах “централізовані заготівлі повинні йти виключно за нашими нарядами і вивіз їх заборонено для ЛСПО і МСПО” [12, арк. 24]. Ясна річ, що такі “вольності” кооператорів викликали шалений тиск з боку місцевого керівництва. Зокрема Москва відреагувала негайно: “Необхідно рішуче припинити всі обмеження МССТ, ЛССТ”. Більше того, член Комітету із заготівель при Раді народних комісарів СРСР, заст. голови правління тов. Генцман вимагав від уповноваженого по Україні І. Степанського рішуче вдарити по працівникам споживкооперації, які гальмують заготівлі МССТ, ЛССТ, та забезпечити безперебійну роботу цих організацій [12, арк. 25]. В іншому випадку спроба керівництва обласної організації “Заготскот” якимось притримати в області 300 поросят, вагон гусей і вагон великої рогатої худоби (до речі, на законних підставах) викликала незадоволення керівника Вінницької контори МССТ П. Назарова. Про подію він негайно сповістив у Москву. Його обурило те, що переляканого “на смерть” заготівельника вели під вартою 12 км пішки до району для з'ясування обставин порушення ним правил заготівлі, та ще й заборонили відвантажувати вагони, які мали йти в “Москву до Жовтневих свят” [13, арк. 16].

Разом з тим, незважаючи на масовий голод в області, керівництво Вінницької контори не відступало від традиції більшовиків завжди гучно із пафосом відзначати жовтневий переворот 1917 року. Звертаючись листом до підлеглих, П. Назаров наголошував: “У цьому році за прикладом попередніх років до пролетарської столиці – Москви зі всіх кінців Радянського Союзу будуть відправлені подарунки понадпланових продуктів, товарів і т. п.”. На його вимогу, всі районні орга-

нізації області повинні розгорнути масову роботу щодо “організації до Жовтневої річниці Червоного Ешелону (збірного) овочів, м’яса, яєць, жирів і т. п., як подарунок робітникам Москви”, та разом з ними направити делегації в складі 5 кращих колгоспників-ударників і одноосібників, щоб вони “могли побачити, як пролетаріат столиці святкує річницю свого звільнення...” [12, арк. 313]. При цьому, всі витрати на членів делегації Вінницька контора брала на себе.

Принагідно зазначимо, що ідея відправки “червоного ешелону” народилася серед робітників Луганщини, які в рамках соціалістичного змагання вирішили скласти його з позапланового паровоза Луганського заводу, вагонів сусіднього вагоноремонтного заводу, наповнених позаплановим вугіллям шахтарів. У жовтні 1929 р. перший “червоний ешелон” з делегацією донецьких робітників прибув до Москви на завод “Серп і Молот” і там у святковій обстановці був подарований робітникам столиці [13, арк. 16]. Почин робітників Донбасу, підхоплений радянською ідеологічною машиною, став швидко поширюватися. Кожен регіон вважав за честь направляти такі ешелони з місцевою продукцією на адресу славних робітників столиці. Про масштаби цієї ідеологічної акції можна судити із ситуації, яка склалася на Московському залізничному вузлі. Так, напередодні жовтневого свята 1932 р. начальник вантажного двору змушений був скликати термінову нараду із представників організацій, котрі отримували “подарунки” з інших регіонів країни. Він у розпачі змалював жахливу картину, яка виникла від скупчення окремих вагонів та цілих ешелонів із неточним оформленням супроводжувальних документів. Внаслідок цього Московський залізничний вузол опинився на межі призупинення прийому вантажів” [12, арк. 83].

У той час більшовик П. Назаров вирішив не порушувати традицій луганчан і розпорядився до 15-ї річниці Жовтневої революції зробити подарунки для робітничого класу столиці й відправити до Москви декілька ешелонів продуктів з голодного Поділля. У наказі № 69 від 23. 10. 1932 р. по обласній конторі МССТ читаємо: “Для прискорення відвантаження продукції до Москви пропонуємо виїхати 24/Х тов. Коцюбі в Проскурівський р-н для відвантаження до Москви до Жовтневої Річниці не менше 2-х вагонів ВРХ і 2-х вагонів свиномолодняка. Тов. Ярошецькому виїхати до Ізяславського р-ну, організувати до Жовтневих свят ешелон овочів і два вагони різної худоби. У Старо-Константинівський р-н виїду я [П. Назаров]

ров] із завданням відправити ешелон овочів, 2-х вагонів худоби та 1 вагону птиці” [10, арк. 32].

Водночас, за рекомендацією з Москви, П. Назаров організував закупівлю “бракованих” коней і організував виробництво делікатесної ковбаси з конини, яка разом з подільськими молочними поросятами, півнями й гусаками, а також свіжими і малосольними огірками та помідорами потрапила на святковий стіл московських робітників. Немає сумніву, що москвичі, після додаткової чарчини під делікатесний “суджук”, чітко уявляли собі, що вони отримують таке задоволення завдяки старанням “великого вождя” і “батька всіх народів”. Але мало хто з них міг здогадатися, що надзвичайно смачна сировокопчена ковбаса зроблена з дорізаної подільської конячини, виснаженої голодом і важкою працею й лише тому потрапила до них на стіл. Безперечно, тут і неабияка заслуга заготівельного апарату контори, котрий ударними темпами справився із поставленим завданням. Так, підбиваючи підсумки виконання наказу № 69, керуючий Вінницької контори констатував, що окремі заготівельники досягли значних результатів і заслуговують додаткових премій та винагород. Зокрема, тов. Кейсеру було доведено завдання заготовити до свят 2 вагони худоби. Він же закупив 3 вагони худоби і 1 вагон гусей. “За виконання завдання на 200 % преміювати тов. Кейсера місячним окладом 200 карбованців” – так відзначили ударну працю заготовача [10, арк. 52].

Дійсно, підсумки господарсько-фінансової діяльності МССТ за 1932 р. були вражаючими. Президія правління у постанові № 295 з задоволенням відзначала, що московська кооперація гідно виконала покладені на неї обов’язки. Зокрема план роздрібного обороту за 1932 р. сягнув 2,1 млрд. крб. проти 1,5 млрд. минулого року (140 %), а децентралізовані і позапланові залучення товарних ресурсів склали 653 млн. крб. і перевищили досягнення минулого року (196 млн. крб.) у 3,3 рази [14, арк. 52].

Безперечно, ці цифри шокують з погляду на те, що значну децимну позапланових заготівель вивезли з України у критичний момент Голодомору. Не вдаючись до глибокого кількісного аналізу та оцінки вартості відправленої до Москви позапланової харчової продукції, не важко підрахувати, що навіть при мінімальних нормах споживання за рахунок розподілу цих харчових продуктів між подолянами можна було зберегти життя декільком десяткам можливо сотням тисяч громадян. Наше переконання підтверджується документами Державного архіву Вінницької області, з яких випливає, що бурхлива діяльність

найманців МССТ і ЛССТ посилила трагічне становище населення саме тих районів, на території яких орудували так звані “комерційні люди” з московської та ленінградської заготівельних контор. Так, у “Довідці інформаційного сектору Вінницького обкому КП(б)У про голодування населення районів Вінницької області” від 1 й 17 березня 1933 р. та “Доповідній записці секретаря Вінницького обкому КП(б)У В. Чернявського секретарям ЦК КП(б)У С. Косіору та П. Постишеву” всі райони з зони діяльності МССТ і ЛССТ, зокрема Уманський, Гайсинський, Бердичівський, Піщанський, Немирівський, Калинівський та ін. перелічуються як такі, що найбільше постраждали від голоду. Ясна річ, що грабіжницьке вилучення з цих районів продуктів харчування, в тому числі і з “допомогою” вищеназваних організацій, стало головною причиною численних людських втрат у зазначених регіонах Поділля [15, арк. 32-48, 131-137; 16, арк. 12-25].

Оцінюючи згубний вплив “літунів” (так називали заготівельників цих структур) з Москви і Ленінграда на продовольчий баланс області, слід зазначити, що в критичний для українського народу 1932-1933 рр. ці організації проводили активне вивезення з Поділля будь-яких продуктів харчу-

вання і тим поглиблювали дефіцит продовольчих товарів. Архівні документи підтверджують, що у тих районах, де за наполяганням центральної влади орудували “комерсанти” з Москви і Ленінграда, відбулася масова загибель подолян від голоду. Всі спроби протистояти вилученню продукції з області жорстко присікалися з центру. Використовуючи ідеологічні методи впливу на населення Подільського краю, керівництво вищезгаданих контор, за сприянням місцевих органів влади, зуміло організувати і здійснити відправку до столиці СРСР Москви і “колиски світової пролетарської революції” Ленінграда значні об’єми харчових продуктів під егідою “дарунків” робітникам і службовцям цих міст. На наше глибоке переконання, “червоні ешелони”, які прямували з Поділля у 1932-1933 рр., не могли суттєво вплинути на досить пристойний стан продовольчого забезпечення москвичів і ленінградців. Можливо, в деякій мірі, вони додали б лише більшої вишуканості на святкових столах мешканців столичних міст. Разом з тим, не викликає сумніву, що всі ці продукти змогли б врятувати життя сотні тисяч подолян, яким на рідній землі більшовицька влада влаштувала пекельні муки і передчасний перехід у вічність.

Джерела та література

1. Подолян В., Рекрут В. Особливості діяльності споживчої кооперації Вінниччини в умовах Голодомору 30-х років ХХ століття / Василь Подолян, Валерій Рекрут. – Вінниця: ПП Балюк. – 430 с.
2. Державний архів Вінницької обл. (далі - ДАВіО). – Ф.Р-370, оп. 1, спр. 10.
3. Ленченко Ф. І. Кооперація та кооператори Київщини: нариси / Ф.І. Ленченко. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2012. – 140 с.
4. ДАВіО, ф.Р-370, оп. 1, спр. 5.
5. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду СРСР, 1932. – № 25.
6. ДАВіО, ф.Р-370, оп. 1, спр. 1.
7. ДАВіО, ф.Р-370, оп. 1, спр. 7.
8. ДАВіО, ф.П-136, оп. 3, спр. 1.
9. ДАВіО, ф.Р-370, оп. 1, спр. 3.
10. ДАВіО, ф.Р-370, оп. 1, спр. 4.
11. ДАВіО, ф.П-136, оп. 3, спр. 26.
12. ДАВіО, ф.Р-370, оп. 1, спр. 6.
13. ДАВіО, ф.Р-370, оп. 1, спр. 40.
14. ДАВіО, ф.Р-370, оп. 1, спр. 10.
15. ДАВіО, ф.П-136, оп. 3, спр. 80.
16. ДАВіО, ф.П-136, оп. 3, спр. 69.

Валерій Рекрут

Деятельность московских и ленинградских заготовительных организаций на Подолии во время Голодомора 1932-1933 гг.

В статье рассматривается деятельность центральных российских кооперативных организаций относительно заготовки и вывозки продовольственных ресурсов Подолии во время Голодомора 1932-1933 гг.

Ключевые слова: Голодомор, Подолия, Московский союз потребительских обществ, Ленинградский союз потребительских обществ, децентрализованные заготовки, продукты питания, “Красные эшелоны”.

Valery Rekrut

Activities of Moscow and Leningrad procurement organizations in Podolia during the Holodomor of 1932-1933.

The article highlights activities of the Central Russian Co-operative organizations regarding collection and transportation of the food stocks of Podoliya during 1932-1933.

Key words: Holodomor, Podoliya, Moscow Union of Consumer Communities, Leningrad Union of Consumer Communities, de-centralized procurement, foodstuff, “Red echelon”.